

Szépirodalom – könnyen érthetően?

Meggyőződésünk, hogy a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott embereknek is szükségük van arra, hogy szépirodalmi műveket olvassanak. A kultúrához, ezen belül az irodalomhoz való hozzáférés jogát a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezmény is megerősíti. Jelen helyzetfeltáró tanulmányban először bemutatjuk a probléma kontextusát. Magyarországon nincs még hagyománya annak, hogy miként lehetne a szépirodalmi műveket a szöveg átdolgozásával hozzáférhető tenni a megértéshez magas támogatást igénylő személyek számára. Bemutatjuk a nyelven belüli fordításnak, az átdolgozásnak, a könnyen érthető információ létrehozásának szabályrendszerét, különös tekintettel a szépirodalmi művek átdolgozására irányuló szabályokra. Ezt követően válogatást adunk a hazai, illetve a finnországi és a németországi jó gyakorlatokból. A tanulmányt a szépirodalmi művek egyszerűen/könnyen érthetővé átdolgozása kritikájának rövid bemutatásával zárjuk.

Kulcsszavak: egyszerűen érthető nyelv, hozzáférhető információ, könnyen érthető nyelv, Petőfi Sándor, szépirodalom

„Föl nem érem ésszel, hogy vannak a nem-mindennapi emberek közt is olyanok, kik nem tudják vagy nem hiszik, hogy az egyszerűség az első és mindenek fölötti szabály, hogy akiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs. Azzal ne álljanak elő, hogy az ő gondolataik magasabbak, hogysen közönséges nyelven ki lehetne fejezni. Az az egyszerűség, mely vissza tudta adni Shakespeare legnagyobb gondolatait, legragyogóbb költői képeit, legmélységesebb érzelmeit, bizony [...] akárkiét is vissza tudja adni.”

Petőfi Sándor: *Úti levelek Kerényi Frigyesnek XII.*
Ungvár, 1847. július 11.

ELŐSZÓ

A Petőfi Irodalmi Múzeum idén és jövőre ünnepli **Petőfi Sándor születésének 200. évfordulóját**. Meggyőződésünk, hogy a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott emberek számára is alapvető fontossággal bír, hogy szépirodalmi műveket olvashassanak, akár Petőfi Sándor verseit vagy Szendrei Júlia meséit.

A Petőfi Irodalmi Múzeummal, azon belül is a Múzeumpedagógiai és Felnőttképzési Főosztállyal együttműködésben többlépcsős kutatási és a kutatási eredményekre épülő fejlesztési folyamatot indítottunk. Első lépésben feltártuk az egyszerűen/könnyen érthető szépirodalmi művek alkotásának nemzetközi szakirodalmát, majd hazai szakemberekkel fókuszcsoportos interjúkat vettünk fel. Jelenleg a szépirodalmi művek könnyen érthető átdolgozásának irányelvein dolgozunk. Ezt követően elkészítjük Petőfi Sándor *János vitéz* című elbeszélő költeményének, továbbá 2–3 ver-

sének, illetve Szendrey Júlia 1–2 meséjének egyszerűen/könnyen érthető változatát, melyek érthetőségét tanulásban/értelmileg akadályozott tanulók körében fogjuk ellenőrizni. A Petőfi Irodalmi Múzeum vállalta, hogy az így elkészült műveket kiadja.

A jelen helyzetfeltáró tanulmányban először bemutatjuk a probléma kontextusát. Ezt követően olyan szabályokat ismertetünk, amelyeket a nemzetközi szakirodalom feltárása során gyűjtöttünk össze, és amelyek kifejezetten az egyszerűen és/vagy könnyen érthető szépirodalmi művek alkotására vonatkoznak. Majd válogatást adunk a hazai és a nemzetközi jó gyakorlatokból. Végül bemutatjuk a könnyen és/vagy egyszerűen érthető szépirodalmi művek kritikáját.

1. PROBLÉMAFELVETÉS

A szépirodalmi nyelv „az irodalmi nyelv legművészebb, legárnyaltabb, stiláris értékű és hatású válfaja” (Fülöp, é. n., o. n.). Ugyanakkor éppen a PISA-mérésekből tudjuk, hogy „a 15 éves fiatalok közel harmada funkcionális analfabétának tekinthető, ami a területnél azt jelenti, hogy nem képesek a kontextus alapján közvetlenül megérthető problémákat értelmezni és felismerni, illetve egyszerű eljárásokat és szokványos megoldási technikákat sem tudnak alkalmazni” (Balácsi et al., 2013; idézi: Török & Rausch, 2015, p. 203). Másképpen fogalmazva: „ha az iskola nyelveként értelmezhető, egyébként nyelvtanilag ugyancsak igényes, iskolázott emberek által használt köznyelv” (Fülöp, é. n., o. n.) megértése nehézséget okoz, akkor a köznyelvnél magasabb szintűnek tekinthető szépirodalmi nyelv megértése is sok tanuló esetében problematikus lehet. Gondoljunk például a XIX. századi szépirodalmi nyelvhasználatára és a napjaink tanuló ifjúságának szókinccse közötti különbségre.

Tanulmányunk egyik célcsoportjának, a tanulásban akadályozott tanulóknak a nyelvi kompetenciájára – kiemelt figyelemmel az írásbeli közlések befogadásának képességére – jellemző a nagyfokú egyéni eltérés, amit többek között meghatároz a szókinccs, a munkamemória, az absztrakt gondolkodásra való képesség (Papp, 2019).

„Az intellektuális képességzavar mérsékelt, illetve súlyos zavarainál mindig érintett a kommunikáció, a beszéd- és a nyelvi fejlődés” (Radványi, 2020, p. 94.). Az értelmileg akadályozott tanulók tekintetében a „többségnek az életkorilag elvárhatóhoz képest szegényesebb a szókinccse, a bonyolultabb nyelvtani szerkezeteket kevésbé tudják értelmezni. [...] Gyakori a szituációhoz kötött, vagy gyakran ismétlődő, hétköznapi rutinokhoz köthető témaválasztás, a jól begyakorolt »bevált« szövegek használata, az egyszerű – nem ritkán egyszavas vagy tömondatokban fogalmazás és a bonyolultabb nyelvtani szerkezetek hibás használata. Többnyire a megértésben is sok a bizonytalanság, de az ismerős helyzetekben, témakörökben ez kevésbé erőteljes.” (Barthel, 2020, p. 11).

Jól látható tehát, hogy a szépirodalmi nyelv nyelvi szintje és a tanulásban/értelmileg akadályozott tanulók nyelvi szintje között adott esetben igen nagy lehet a különbség. Ezt a különbséget pedig valahogyan át kell hidalni. Papp ezt így fogalmazza meg: „a kérdés nem úgy merül fel, hogy a gyermek kommunikációs képessége nem megfelelően fejlett, hiszen nem elsősorban a tanuló képes egy elvárt szintet teljesíteni, hanem a pedagógus kommunikációjának kellene a tanulóknak adott – természetszerűleg különbözően fejlett – képességéhez alkalmazkodnia a fejlesztés során” (2019,

p. 344). Az egyik lehetőség nyilván a tanulók nyelvi kompetenciájának a fejlesztése. Másik lehetőségként kínálkozik, hogy magát a szöveget (a szóbeli és/vagy írásbeli üzenetet) igazítsuk a tanulók nyelvi kompetenciájához.

A tanulásban akadályozott tanulók oktatására és nevelésére kidolgozott, az 5–8. osztályra vonatkozó magyar nyelv és irodalom kerettantervben (Szerző nélkül, 2020a) 5–6. évfolyamon javasolják pl. Petőfi Sándor *Füstbe ment terv* és a *Reszket a bokor, mert* című verseinek, valamint az elbeszélő költemények közül a *János vitéz* című mű tanítását. 7–8. osztályban kerülhet elő *Az alföld*, a *Nemzeti dal*, az *Egy gondolat bánt engemet*, illetve a *Szeptember végén*.

Az értelmileg akadályozott tanulók esetében az 1–8. osztályra kidolgozott „Kommunikáció” tantárgy kerettantervében Petőfi Sándor neve a „8. Ünnepek” témakörön belül, az 5–6. osztályban jelenik meg (Szerző nélkül, 2020b, p. 40) a március 15-i nemzeti ünnephez kapcsolódóan. Bár a kerettanterv konkrét Petőfi-művet nem jelöl meg, így annak kiválasztását a gyógypedagógusra bízva, fejlesztési feladatként ezen a helyen a versek, a dalok örömmel történő bemutatása jelenik meg.

Felmerül tehát a kérdés, hogy kell-e, és ha igen, akkor hogyan lehet például éppen Petőfi munkásságát a tanulásban akadályozott, illetve az értelmileg akadályozott gyermekek (és felnőttek) számára hozzáférhetővé, azaz érthetővé tenni. Szabad-e, és ha igen, akkor hogyan lehet hozzájárulni Petőfi Sándor műveinek szövegéhez?

2. EMBERI JOGI ALAPOK

Alapelvként induljunk ki egy emberi jogi keretrendszerből, melyre következetesen lehet és kell is hivatkozni: a fogyatékos személyek jogairól szóló ENSZ egyezményből, melyhez hazánk 2007-ben csatlakozott. „Ez a keretrendszer rögzíti azokat a célkitűzéseket és egyetemes normákat, amelyekhez a törvények, irányelvek és beavatkozások hatásait mérni lehet” (Bokulic & Taneja, 2015, p. 11).

Az egyezmény „2. cikk: Meghatározások” alapján:

„A »fogyatékoság alapján történő hátrányos megkülönböztetés« a fogyatékoságon alapuló bármilyen különbségtételt, kizárást vagy korlátozást jelent, amelynek célja vagy hatása valamennyi emberi jog és alapvető szabadság másokkal azonos alapon történő elismerésének, élvezetének vagy gyakorlásának csorbitása vagy semmibe vétele a politikai, a gazdasági, a szociális, a kulturális, a civil élet terén, vagy bármely egyéb területen. Ez a hátrányos megkülönböztetés minden formáját magában foglalja, egyebek között az ésszerű alkalmazkodás megtagadását.”

Az egyezmény „30. cikk: A kulturális életben, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben való részvétel” c. cikkében a jogalkotó így rendelkezik:

„A részes államok elismerik a fogyatékosággal élő személyek azon jogát, hogy másokkal azonos alapon vegyenek részt a kulturális életben, és minden szükséges intézkedést megtesznek annak biztosítására, hogy a fogyatékosággal élő személyek: a) hozzáférhető formában jussanak hozzá a kulturális anyagokhoz.”

Az egyezmény 30. cikk a) bekezdésében megjelenő „hozzáférhető forma” fogalma alatt pedig az egyezmény „2. cikk: Meghatározások” alapján az egyszerűen / könnyen érthető szöveget is érteni kell.

A 2. és a 30. cikkekből idézett szövegek alapján tehát a fogyatékos személyeknek joguk, hogy a kulturális javakhoz, azon belül pl. az irodalmi szövegekhez egyszerűen / könnyen érthető formában jussanak hozzá. Ilyen szövegváltozatok nélkül, az irodalmi szövegek élvezetéből való kizárás okán felmerülhet a hátrányos megkülönböztetés.

3. A NYELVEN BELÜLI FORDÍTÁS, ÁTDOLGOZÁS MÓDSZERÉRŐL ÉS ANNAK SZABÁLYAIRÓL

Szakmai körökben közismert a tény, hogy létezik egy módszer, amivel hozzáférhető információt tudunk készíteni a szöveg értelmezéséhez támogatást igénylő személyek számára. Arra van szükség, hogy üzenetünket a befogadó (a célcsoport) jól körülírható nyelvi kompetenciájához igazítsuk, azaz a nyelvet tudatosan alkalmazzuk. Ez egyfajta fordítási, szövegátdolgozási feladat magyar nyelvről magyar nyelvre. A módszert könnyen érthető kommunikációnak vagy könnyen érthető nyelvnek nevezzük (Farkasné Gönczi, 2018; Horváth, 2019).

A könnyen érthető üzenet készítését írott szabályrendszerek támogatják. Ezért első lépésként érdemes áttekintenünk, hogy ezek a szabályrendszerek mit mondanak a (szép)irodalmi művek „átdolgozásáról”. Fontos megjegyeznünk, hogy a (szép)irodalmi művek esetében semmiképpen sem beszélhetünk fordításról, sokkal inkább átdolgozásról, feldolgozásról, átírat készítéséről (Bredel & Maß, 2016).

Magyarországon jelenleg hat, magyar nyelven elérhető, kifejezetten a könnyen érthető kommunikációra vonatkozó szabályrendszert ismerünk. Ezek közül öt valójában angol nyelven készült szabályrendszer magyar nyelvű fordítása, a hatodik pedig egy azok alapján készített hazai kivonat (Csató, 2002; Gruiz, é. n.; Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége – IFLA, 2010; Inclusion Europe és Értelmi Fogyatékosággal Élők és Segítőik Országos Szövetsége, 2009a-b-c).

Gruiz (é. n.), illetve az Inclusion Europe és az ÉFOÉSZ (2009a-b-c) szabályrendszerei semmilyen formában sem foglalkoznak a szépirodalomhoz való hozzáférés kérdéskörével. Ezzel együtt ezek a szabályrendszerek mindenképpen szolgálhatnak egyfajta útmutatásul. Ugyanakkor semmiképpen sem tekinthetők olyan szabályoknak, amelyekhez mindenáron ragaszkodni kell.

Hennig és Jacob (2022) hasonló következtetésre jutnak, amikor a német nyelven elérhető szabályrendszerek áttekintése után azt írják, hogy a könnyen érthető nyelv használatának szabályai az akadálymentes információközlésre helyezik a hangsúlyt, de nem tartalmazznak ajánlást könnyen érthető szépirodalmi mű írására, vagy már létező szépirodalmi művek könnyen érthető nyelvi szintre történő átdolgozására. Ugyanakkor azt is megjegyzik, hogy német nyelven több, kifejezetten erre a célra szakosodott kiadó is foglalkozik ilyen típusú művek kiadásával (*Passenten Verlag*, *Spaß am Lesen Verlag*, *Lesen für alle*, *Cornelsen Kiadó*, „*enfach lesen! Ein Leseprojekt*”), azaz a mindennapi gyakorlat túllépett a szabályrendszerek hiányosságán, és anélkül is megoldotta a problémát.

A Csató Zsuzsa-féle – Magyarországon – 2002-ben megjelent szabályrendszer csak az előszóban és csak általánosságban, a figyelmet felhívó módon szól arról, hogy a szépirodalomhoz való hozzáférés is kiemelt jelentőségű. „Az Európai Unió minden polgárának demokratikus joga, hogy részt vehessen lakóhelyének és országának gazdasági és társadalmi életében. A kultúráról, az irodalomról, a törvényekről, a helyi és az országos politikáról való tájékozódás ennek elengedhetetlen feltétele.” (Csató, 2002, p. 7).

Ugyanakkor az IFLA 2010-es szabályrendszere az irodalmi művek átírásával külön fejezetekben foglalkozik, a szabályrendszer két pontján is. Tartalmuk annyira informatív, hogy teljes terjedelmükben idézzük a szöveget.

„V. fejezet: Szerkesztési munkálatok.

2. Nyelv és tartalom

a) Irodalmi művek

Ne korlátozzuk túlságosan az alkotói szabadságot az írók, illusztrációkészítők és fényképészek esetében! Nem szabad elfelejteni, hogy az írás és az illusztráció kreatív tevékenységek, és túlszabályozás esetén aligha lehetnek sikeresek! Ennek a munkafolyamatnak a támogatására lehetetlen kötelező érvényű irányelvgyűjteményt összeállítani.

Ne ragaszkodjunk rugalmatlanul a szabályokhoz! A fikció hadd maradjon fikció! A könnyen érthető irodalmi művek készítése is lehet szórakoztató és motiváló. A könyvek funkciója, hogy szórakoztassák az olvasót és mozgósítsák a képzelőerejét. A szövegírók és más alkotók tapasztalják meg a saját bőrükön a könnyen érthetőség kihívásait!

Könnyen érthetően fogalmazni egyáltalán nem könnyű feladat. Vékony vonal választja el a könnyen érthetőséget, az egyszerűséget és a közhelyességet. Egy igazán jó történet rövid verziójában az irodalmi mű élvezete szempontjából minden szónak nagy hatása és jelentősége lehet. Különösen nehéz, ha már meglévő szépirodalmat szeretnénk könnyen érthető nyelvi szintre adaptálni. Ebben az esetben nemcsak arra kell törekedni, hogy érthető szöveget készítsünk, hanem hogy megőrizzük az eredeti történet hangulatát és érzelmi világát. Ez a fajta adaptáció inkább újramesélés, átírat, mintsem fordítás.” (Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége, 2010, p. 29–30)

„VI. Műfajok

1. Nyomtatásban megjelenő kiadványok

a) Szükség van könnyen olvasható és könnyen érthető irodalomra és ismeretterjesztő olvasmányokra, de érdemes elkészíteni a klasszikus szépirodalmak adaptációját is. Minden műfajnak hozzáférhetőnek kellene lennie, mint például a regényeknek, novelláknak, verseknek, útikalauzoknak stb.” (Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége, 2010, p. 33.)

Az irodalmi művek könnyen érthető átíratának talán mondhatjuk így, speciális szabályairól több információt találunk a nemzetközi szakirodalomban.

Így például a „Kultúra mindenkinek” program keretében a Literaturhaus Frankfurt (továbbiakban: Frankfurter Irodalmi Ház) kortárs német szerzőket kért fel arra, hogy

kifejezetten egyszerűen érhető szépirodalmi műveket írjanak. A szerzőknek körülbelül 20 perc alatt elolvasható szövegeket kellett írniuk. Be kellett tartaniuk az egyszerű nyelvezetű irodalmi szövegalkotás tíz szabályát. Ezeket a szabályokat az írás első fázisában néhány szerző közösen fejlesztette ki egy műhelyben, a könnyen érthető információ készítésének létező szabályai alapján. A 10 pontos szabályzat, melynek magyar fordítását most közreadjuk, elérhető [a Frankfurti Irodalmi Ház honlapján](#).

- „1. Jó szöveget találj ki!
2. Maximum 20 perc alatt elolvasható, olvasmányos szöveget írd!
3. Használj egyszerű szavakat!
4. Használj egyszerű mondatokat!
5. Ha szóképet (metaforát, hasonlatot) használsz, magyarázd meg azokat!
6. Kerüld az időbeli ugrásokat!
7. Csak egy szemszögből meséld el a történetet!
8. A szöveggépet világosan strukturáld!
9. Lehetőleg kevés főnevet használj!
10. Használj minél több igét!” (fordította: Horváth Péter László)

Katharina Gernet (2017) 12 mesét dolgozott át könnyen érthető nyelvi szintre, például a *Brémai muzsikosakat* vagy a *Holle anyót*. Egyúttal összegyűjtötte és közreadta az általa alkalmazott szabályokat. Külön szabályokat javasol a szavak, a mondatok és a szöveg szintjén. Meg kell jegyeznünk, hogy a szerző nem ad támpontokat arra vonatkozóan, hogy hogyan lehet ugyanannak a szövegnek többféle nyelvi szintű (egyszerűen érthető vagy könnyen érthető) változatát létrehozni. Jelen tanulmány szerzőinek tapasztalatai alapján ezeknek a szabályoknak a betartásával alapvetően az értelmileg akadályozott személyek számára tudunk szöveget alkotni, de ennél valamivel megengedőbbek lehetünk, ha tanulásban akadályozott embereknek írunk.

Gernet (2017, pp. 13–14.) a szavak szintjén – minden esetben példákkal alátámasztva – az alábbi irányelvek betartását javasolja:

- „1. Használjunk egyszerűen érthető szavakat és kifejezéseket, és kerüljük a választékos vagy régies szavakat és kifejezéseket!
2. Használjunk (köz)ismert szavakat, és kerüljük az idegen kifejezéseket, a ritkán használt szavakat!
3. Azonos dolgok megjelölésére mindig ugyanazt a kifejezést használjuk, és kerüljük a szinonimákat (rokon értelmű szavakat)!
4. Használjunk minél rövidebb, egyszerű szavakat, és kerüljük a sok betűből álló és összetett szavakat! (Másképpen fogalmazva: ha egy gondolat kifejezésére két szó is alkalmas, akkor a rövidebbet használjuk; ha egy gondolatot két szó helyett egy szóval is ki tudunk fejezni, akkor azt használjuk.)
5. Használjunk több igét (nem segédigéket) és kevesebb főnevet (melléknévet)!
6. Kerüljük a nagy számokat, helyettük használjunk a mennyiséget kifejező fogalmakat (pl. a „XIX. században” helyett „régén”)!

7. Ha egy-egy nehezen érthető szót nem tudunk vagy nem akarunk másik, könnyebben érthető szóval helyettesíteni, akkor a szövegközben (és nem lábjegyzetben, nem a szöveg végén megtalálható szószedetben) magyarázzuk meg a jelentését!
8. Legyünk óvatosak a metaforákkal, a többjelentésű kifejezésekkel! Inkább konkrét jelentésű kifejezéseket alkalmazzunk, mondjuk meg konkrétan, hogy mire gondolunk!
9. Kerüljük a gyűjtőfogalmakat, helyettük használjuk azokat a kifejezéseket, amelyeket valóban gondolunk (használjuk a gyűjtőfogalomba tartozó konkrét fogalmakat, akár azok felsorolásával)!
10. Amikor arra nincs feltétlen szükség, kerüljük a részletes leírást magába foglaló kifejezéseket, és használjunk helyettük általánosabb jelentésű szavakat (pl. „márványlépcső” vagy „csigalépcső” helyett elég lehet a „lépcső”!)” (fordította: Horváth Péter László)

Gernet (2017) mondatszinten 12 szabályt fogalmazott meg. Ezek mindegyikét azért nem érdemes bemutatni, mert vannak olyan szabályok, amelyeknek német nyelven van értelme, de a megoldani kívánt probléma a magyar nyelvben nem jellemző (pl. a német nyelvben a politikai korrektség miatt meg kell adni az adott főnév nőnemű és hímnemű alakját is; pl. tanár és tanárnő). Fontos lehet a magyar nyelvben is a birtokos szerkezetnek, a tagadás különböző formáinak, a jövőidőnek az értelmezése, de a német nyelvtől eltérő nyelvi megoldásokat használunk a magyar nyelvben. Ugyanakkor a szerző felhívja a figyelmet például a rövid mondatok szükségességére; az egyszerű mondatok alkalmazására az összetett mondatok helyett; arra, hogy a mondatok egyszerű állításokat tartalmazzanak; vagy hangsúlyozza a szavak adott sorrendjének fontosságát (alany, majd állítmány és utána bővítmény; lehetőleg nem több, mint egy bővítmény).

Gernet (2017) szerint szövegszinten fontos odafigyelni például az események időbeli sorrendjére (akár az események eredeti szöveg szerinti sorrendjének átalakításával, a történések időbeli sorrendbe állításával). Ugyanakkor törekedni kell arra, hogy a lényeges tartalom és a szöveg eredeti jelentése ne változzon meg (ne vegyünk el a szövegből olyan információt, amitől annak a jelentése megváltozik; de ne is adjunk hozzá új tartalmat). A szerző útmutatásai szerint a történet fő mondanivalója szempontjából lényegtelen mellékszálak vagy mellékszereplők akár el is hagyhatók. Azt javasolja, hogy minden esetben külön-külön mérlegeljünk, hogy a cselekmény, a történet megértése szempontjából az adott jelenet vagy az adott szereplő mindenképpen szükséges-e.

4. JÓ GYAKORLATOK ITTHONRÓL ÉS KÜLFÖLDRŐL

Nincs arról tudásunk, hogy Magyarországon megjelent-e, és ha igen, akkor hány darab kifejezetten tanulásban akadályozott vagy értelmileg akadályozott gyermekek és felnőttek számára készült szépirodalmi mű. Annyi bizonyos, hogy az interneten a „könnyen érhető” és a „mese” kifejezésekre keresve ráakadhatunk a „**Mesekulcs. Nebáncs-mesék**” című kiadványra, melynek szerzője Mayer Mónika (2020). Ebben

az online kiadványban összesen 5 mese átíratával találkozhatunk (*Kermomiéti, A kis gyufaárus lány, Az éneklő zsák, Csupaször, A beszélő madár*). Az átíratok mellett a történetekhez kapcsolódó színezők kaptak még helyet.

Tudjuk továbbá, hogy a könnyen érthető nyelv alkalmazására felkészítő egyetemi kurzusok keretében (Horváth, 2020) a kurzus követelményeként többen vállalkoztak arra, hogy elkészítsék különböző szépirodalmi művek könnyen érthető átíratát. Így például Seres Edit *A Pál utcai fiúkat*, Vukov Éva és Petrás Teodóra *A kisherceget*, míg Kőszegi Nikolett, Pápai Petra és Smith Viktória *A teknős és a nyúl* című mesét dolgozta fel könnyen érthető formában. Ezek a hallgatói projekttermékek soha, sehol nem jelentek meg.

Ugyanakkor a szépirodalmi művek újragondolására számtalan példával találkozhatunk akár Magyarországon is. Így pl. Nógrádi Gergely számos, klasszikusnak számító művet dolgozott fel a mai kor fiataljai számára. Ezek az alkotások a **Klassz! sorozat** keretében jelentek meg. Nógrádi erről a munkáról így ír *Gárdonyi Géza: Egri csillagok. Nógrádi Gergely tollából* (2008/2014) című könyvében:

„Úgy döntöttem, újramesélem neked a világirodalom legszebb történeteit. A te nyelveden, izgalmasan, de megtartva az eredeti regények hangulatát. Nem én találtam fel a spanyolviaszt. Évszázadok óta mindenütt újramesélték a remekműveket. [...] Amit újramesélnék, megmaradhat. Amit nem, az bármily ragyogó remekmű legyen is, lassan bizony feledésbe merül. [...] Azt szeretném, hogy azért ismerd a nagy nemzeti legendáinkat, mert egy magyar ember nem nőhet fel úgy, hogy nem tudja, ki volt Bornemissza Gergely, Baradlay Jenő. [...] Ha a KLASSZ-könyveket bújod, még az is megeshet, hogy a sorozatban megjelenő regényeket olvasva az eredeti műhöz is kedvet kapsz.”

Nádasdy Ádám (Katona, 2019) *Bánk bán*-feldolgozását, illetve Gimesi Dóra és Jeli Viktória (2021) Shakespeare-átolgozásait is szeretnénk itt, a jó gyakorlatok között bemutatni. Tesszük ezt azért is, mert Nádasdy az eredeti, verses formában elbeszélte drámát, Gimesi és Jeli pedig Shakespeare *Makrancos Katáját* és *Rómeó és Júliáját* írták át prózai formára. Láthatjuk tehát, hogy akár igen neves szerzők műveire, akár versekhez is – megfelelő alázattal és tisztelettel, de – hozzá lehet nyúlni. A téma iránt érdeklődőknek jelezzük, hogy a Nádasdy-féle *Bánk bán*hoz többek között Schiller (2019), Bucsecs (2020), Kollár (2019) írt kritikai elemzést, recenziót.

Bár Nógrádi Gergely, Nádasdy Ádám, illetve Gimesi Dóra és Jeli Viktória átíratának értelmezése – álláspontunk szerint – továbbra is nehézséget okozna a tanulásban akadályozott, illetve az értelmileg akadályozott személyeknek, azok mégis mintaként állhatnak előttünk. Tanulhatunk a művek megjelenését követő vitákból is.

Uotila (2019) szerint Finnországban az 1970-es évektől kezdődően több mint 400 egyszerű nyelvezetű könyvet adtak ki, elsősorban a finn irodalom klasszikusait vagy a mindennapi életéről szóló ismeretterjesztő történeteket. Könnyen érthető irodalom azonban a 2010-es évekig nem igazán volt elérhető. Igyekeztek ezen a helyzeten javítani, így sokat tettek a könyvek minőségének emelése érdekében, és a kiadványok száma is nőtt. Napjainkban a megjelent irodalom nagy része elbeszélő irodalom, ennek mintegy fele eredeti szöveg, fele pedig már megjelent, köznyelvű könyvek adaptációja. Mindezt az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatja a **Selkokeskus-on keresztül**. A támogatást évente egyszer osztják szét írók, illusztrátorok és kiadók között. A támogatásokról munkacsoportban döntenek, amelybe meghívják az írószövetségek, a könyvtári klubok és a közérthető tanácsadó testület képviselőit.

A támogatási összegek nem nagyok, de a kis kiadók és az alacsony példányszámú irodalom számára fontosak.

A Frankfurti Irodalmi Ház könnyen érthető szépirodalmi szövegeit első körben 2016 és 2019 között nyilvános felolvasásokon mutatták be, majd a Piper-Verlag antológiaként adta ki (Hückstädt, 2020). Az igen eltérő esztétikai formákról, nyelvi stílusokról és tematikus témákról ismert szerzőket a Frankfurti Irodalmi Ház választotta ki, hogy az egyszerű nyelvezetű szövegek is sokféle témakört érinthessenek, és a nyelvi forma is sokszínű legyen. A szövegek között szerepel például egy útleírás (Jens Mühlning), két krimi (Kristof Magnusson), egy szexuális zaklatással foglalkozó történet (Ulrike Almut Sandig) vagy rövid, viccesnek tűnő „szilánkok” (Maruan Paschen).

5. A SZÉPIRODALMI MŰVEK KÖNNYEN ÉRTHETŐ ÁTDOLGOZÁSÁNAK KRITIKÁJÁRÓL

Finnországban „Az 1970-es években felállított szépirodalmi munkacsoport munkája eredményeként 1981-ben Orivesiben tartottak szemináriumot a szépirodalom helyzetének feltérképezésére, a fogalmak tisztázására és a szépirodalom fejlesztésére irányuló intézkedések megvitatására. Nagyon sok ún. »egyszerűen érthető irodalom« jelent meg, de a köznyelvi és az egyszerű nyelvezetű irodalom meghatározása csak a következő néhány évben vált pontosabbá.” (Rajala, 2006, idézi Uotila, 2019, p. 313)

Uotila (2019) szerint kezdetben Finnországban is kétségekkel fogadták az egyszerű nyelvezetű irodalmat, és megkérdőjelezték azt, hogy lehet-e irodalmi élményt közvetíteni ezen a nyelvi szinten. Sőt, felmerült az is, hogy az egyszerű nyelvezet negatívan befolyásolhatja az emberek műveltségét vagy annak fejlődését. Ugyanakkor számos finn író lelkesedett az ötletért, és pozitívan viszonyultak az egyszerű nyelvezethez, felismerték az általa nyújtott lehetőségeket. Később bizonyítottá vált, hogy a könnyen/egyszerűen érthető szépirodalom inkább növelheti az olvasási motivációt, és sok csoport számára bátorításként szolgálhat az olvasás világába való bekapcsolódáshoz.

„Az úgynevezett egyszerű nyelvezetű irodalmi szövegekre általában kritikusan tekintenek, és nem tekintik azokat komolyan vehető irodalomnak. Bár néha szükségesnek tűnik, hogy bizonyos (tanulási és olvasási nehézségekkel küzdő vagy csekély nyelvtudással rendelkező) embercsoportok számára az irodalomhoz való hozzáférést egyszerű nyelven biztosítsuk, ugyanakkor ezeknek a szövegeknek az irodalmi minősége, művészi igénye kétséges. Azt a kérdést, hogy az egyszerű nyelvezetű szövegekre vonatkozó szabályok betartása mellett lehet-e írni olyan szövegeket, amelyek mégis irodalmi minősülnek, és irodalmi hatásokat fejtenek ki, eddig alig vizsgálták átfogóan. Ennek a kérdésnek az első megközelítése a Frankfurti Irodalmi Házban tartott felolvasások során merült fel a Literature in Simple Language (LiES) kutatási projekt hallgatói és kutatói között.” (Szerző nélkül, é. n.)

Hennig és Jacob (2022) szerint a Frankfurti Irodalmi Ház projektjében kimunkált és a fentiekben bemutatott tíz szabályból hat megfelel azoknak a könnyen érthető információ előállítására vonatkozó szabályrendszereknek, amelyek – a szerzők ál-

lásponjtja szerint – elsősorban az információtartalmú szövegekre összpontosítanak (egyszerű szavak és egyszerű mondatok használata, minél több ige és kevesebb főnév, világos szövegszerkezet, korlátozott szövegmennyiség), míg a szabályok másik fele az irodalmi szövegek sajátosságaihoz igazodik.

Hennig és Jacob (2022) szerint az első szabály (Jó szöveget találj ki!) az irodalmi művek irodalmi jellegét meghatározó jellemzők egyikére, az irodalmi fikció lehetőségére utal. További két irodalmi specifikáció a narrációra vonatkozik (az időbeni ugrások elkerülése és az egyetlen elbeszélő perspektívára való korlátozódás).

Ugyanakkor érdemes egy kicsit közelebről is szemügyre venni a metaforák használatára vonatkozó szabályt: „Ha szóképet (metaforát, hasonlatot) használunk, magyarázzuk meg azokat.” A metafora kiemelése a retorikai, stilisztikai elemek körében Hennig és Jacob (2022) szerint talán azzal magyarázható, hogy a metaforák „kognitívan igényes nyelvi eszközt” képviselnek (Bredel & Maaß, 2016, p. 469, idézi: Hennig & Jacob, 2022, p. 107), ami éppen ezért a könnyen érthető üzenet készítésére vonatkozó szabályok alapján kerülendő, vagy használatukat minimálisra kell csökkenteni. Ennek tükrében a könnyen érthető szépirodalmi művek szerzőinek önként vállalt kötelezettsége, hogy megmagyarázzák a metaforákat, dilemmához vezet: a metafora egy-egy szépirodalmi szövegben nyilvánvalóan szükséges, de ha megmagyarázható, az már nem irodalmi értelemben vett metafora. Mert a metaforákat éppen az jellemzi, hogy jelentéstartalmuk „az érintett nyelvi jelek jelentéspotenciálján belül homályos vagy nyitott marad” (Zymner, 2007, p. 494, idézi Hennig & Jacob, 2022, p. 107). Talán nem véletlen, hogy ezt a szabályt nem alkalmazzák következetesen a *LIES* antológiában. Jens Rühling például *Schwere See, einfache Sprache. Meine Reise um das Schwarze Meer* (azaz: „Nehéz tenger, egyszerű nyelv. Utazásom a Fekete-tenger körül”) címmel írt egy történetet. Felmerül a kérdés, hogy miért nevezik a Fekete-tengert „fekete tengernek” (ami nem metafora), míg a címadó „nehéz tenger” metafora valójában megmagyarázatlan marad a szövegben. Hennig és Jacob (2022) szerint ez is jelzi, hogy a szabályoktól és az (ön)reflexiótól az irodalmi szövegig vezetett út – szerencsére – nem lineáris.

Ahogy Finnországban és Németországban, úgy Magyarországon is voltak olyanok, akik kételkedve, sőt komolyan felháborodva fogadták pl. a jó gyakorlatok között bemutatott Nógrádi-féle feldolgozásokat (Bundula, 2009; Marczišovszky & Szekeres, 2009). Mindemellett, ahogyan arra Nógrádi is utal, valóban „nem ő találta fel a spanyolviaszt” (Gárdonyi, 2008/2014, p. 5). Így például „Bródy Sándor a Singer és Wolfner Kiadó, Jókai Mór hetvenedik születési évfordulójára felkért átdolgozása érdemel figyelmet. Bródy valószínűsíthetően 1894-re dolgozta át ifjúsági regényé. Az arany embert, s a rózsák szigete címmel jelentette meg. Ugyanezt tette továbbá a Rab Rábyval és az És mégis mozog a föld című regénnyel 1893-ban, illetve szintén 1894-ben. Az előbbi Ráby Mátyás viszontagságai, az utóbbi Diákok regénye címmel látott napvilágot.” (Dobás, 2009, p. 39). (*Ráby Mátyás viszontagságai*, Jókai Mór: *Rab Ráby* című munkájából a serdültebb ifjúság számára átalakítva. Átdolgozta: Bródy Sándor. Bp., Singer és Wolfner, 1894; és *Diákok regénye*, Jókai Mór *És mégis mozog a föld* című munkájából a serdültebb ifjúság számára átalakítva. Bp., Singer & Wolfner, 1893).

„Egyesekből ellenérzést válthat ki klasszikus regények könnyen olvasható és könnyen érthető adaptációja. Úgy gondolhatják, hogy ez egyfajta »lebutítás«, és így az eredeti mű veszít az értékéből. A könnyen olvasható és könnyen érthető változatok nélkül azonban számos embert kizárunk a kulturális örökség egy részéből. A könnyen olvasható és könnyen érthető könyvek új utakat nyithatnak meg, felkelthetik új olvasói csoportok érdeklődését, és lehetőséget adnak az olvasási készségek fejlődésére is.” (Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége, 2010, p. 33)

ÖSSZEGZÉS

Bízunk abban, hogy az Olvasó betekintést nyert az egyszerűen/könnyen érthető szépirodalmi művek alkotásának, a már létező szépirodalmi művek átdolgozásának elméletébe és gyakorlatába. Meggyőződésünk, hogy nem csak kell, de lehetséges is akár Petőfi Sándor munkásságának hozzáférhetővé tétele is a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott gyermekek és felnőttek számára. A kérdés már csak a „hogyan?”. A Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete 1972-es megalapításának 50. évfordulójára rendezett konferencián a fókuszcsoporthoz interjúk eredményei alapján erről fogunk előadást tartani Miskolcon 2022. július 1-jén.

Ahogy Petőfi írja:

„Mily egyszerű a pusztá és mégis mily fönséges! De lehet-e fönséges, ami nem egyszerű?” (Üti levelek Kerényi Frigyesnek III. Debrecen, 1847. május 14.)

Irodalomjegyzék

- Barthel B. (2020). Tantervi és módszertani útmutató füzetek. Hogyan támogassuk az intellektuális képességzavart mutató gyermekeket? Útmutató a középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók integrált neveléséhez. Oktatás 2030. Eszterházi Károly Egyetem. <https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/10/utmutato-a-kozepulyosan-ertelni-fogyatekos-tanulok-integralt-nevelesehez.pdf> Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Bokulic, S. & Taneja, P. (2015). *Emberi jogi megközelítések a fejlesztési nevelésben. Kézikönyv az új európai uniós tagállamok aktivistái számára.* Minority Rights Group International. https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2015/08/MRG_Guide_Toolkit_HUN_2011.pdf Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Bredel, U. & Maß, Ch. (2016). *Leichte Sprache. Theoretische Grundlagen. Orientierung für die Praxis.* Dudenverlag.
- Bucsics K. (2020). „Elhamarkodva kilobbant” (Katona József: *Bánk bán*: Eredeti szöveg és mai magyar prózai fordítás. Párhuzamos kiadás). *Műhely. Kulturális folyóirat*, 43(3), 70–73. http://epa.oszk.hu/02900/02978/00077/pdf/EPA02978_muhely_2020_3_070-073.pdf Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Bundula I. (2009). A Klasszikusok újramesélve sorozatról. Mint a forogatókönyvekben. *Magyar Narancs online*. https://magyarnarancs.hu/konyv/mint_a_forogatokonyvekben_-_a_klasszikusok_ujrameselve_sorozatrol-70661 Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Csató Zs. (2002, szerk.). *Egyszerűen, érthetően. Útmutató könnyen érthető tájékoztatók készítéséhez.* ÉFOÉSZ.
- Dobás K. (2009). Az átdolgozások „hasznáról és káráról”. Nógrádi Gergely három átdolgozása Bródy Sándor, Móricz Zsigmond és Kosztolányi Dezső átdolgozásainak fényében. *Forrás. Szépirodalom – Szociográfia – Művészet*, 41(9), 39–54. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Forras_2009/?pg=1008&layout=s Letöltés ideje: 2022. 03. 27.

- Farkasné Gönczi R. (2018). A könnyen érthető kommunikáció fogalma és szabályrendszere nemzetközi és hazai példák, illetve magyar tapasztalati szakértők javaslatai alapján. *Gyógypedagógiai Szemle*, 46(1), 64–76.
- Fülöp L. (é. n.). *A regionális köznyelviség*. Arcanum Adatbázis Kiadó. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/magyar-nyelv-es-irodalom-31D6/a-nyelvhasznalat-kerdesei-383D/a-regionalis-koznyelviseg-fulop-lajos-3AA8/nyelvvaltozatok-koz-es-irodalmi-nyelv-3AAB/> Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Gárdonyi G. (2008/2014). *Egri csillagok. Nógrádi Gergely tollából*. Manó Könyvek Kiadó.
- Gernet, K. (2017). *Märchen erzählen in Leichter Sprache. Das Praxisbuch Mit Methoden, Regeln und 12 ausgearbeiteten Märchen*. Don Bosco Medien GmbH.
- Gimesi D., Jeli V. & Shakespeare, W. (2021). *Makrancos Kata. Rómeó és Júlia. Regényes Shakespeare*. Tilos az Á Könyvek.
- Gruiz K. (é. n.). *Hogyan készítsünk könnyen érthető környezetismereti segédanyagot? – Irányelvek*. Down Alapítvány.
- Hennig, M. & Jacob, J. (2022). Literatur in vereinfachter Sprache: Einfachheit und literarische Ästhetik. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, 52, 89–121. <https://doi.org/10.1007/s41244-022-00250-6>
- Hückstädt, H. (2020, ed.). *LiES. Das Buch. Literatur in Einfacher Sprache. Geschichten von Alissa Walser, Anna Kim, Arno Geiger, Henning Ahrens, Jens Mühlhng, Judith Hermann, Julia Schoch, Kristof Magnusson, Maruan Paschen, Mirko Bonné, Nora Bossong, Olga Grjasnowa und Ulrike Almut Sandig*. Piper.
- Horváth P. L. (2019). A könnyen érthető kommunikáció meghatározása. *Carissimi*, 10(2), 8–10. https://www.carissimi.sk/wp-content/uploads/2016/01/carissimi_lapja_2019aprilis.pdf Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Horváth P. L. (2020). *A könnyen érthető kommunikációs képzési programok képzésfejlesztésének története Magyarországon a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény tükrében* (Doktori disszertáció). Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola. <http://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/81/> Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Inclusion Europe & Értelmi Fogyatékossgal Élők és Segítőik Országos Szövetsége (2009a). *Információt mindenkinek! A könnyen érthető kommunikáció európai alapelvei*. Inclusion Europe – Értelmi Fogyatékossgal Élők és Segítőik Országos Szövetsége.
- Inclusion Europe & Értelmi Fogyatékossgal Élők és Segítőik Országos Szövetsége (2009b). *Az egész életen át tartó tanulás oktatóinak képzése*. Inclusion Europe – Értelmi Fogyatékossgal Élők és Segítőik Országos Szövetsége.
- Inclusion Europe & Értelmi Fogyatékossgal Élők és Segítőik Országos Szövetsége (2009c). *Ne írjon nekünk, nélkülünk! Hogyan vonjunk be értelmi fogyatékossgal élő embereket könnyen érthető szövegek készítésébe*. Inclusion Europe – Értelmi Fogyatékossgal Élők és Segítőik Országos Szövetsége.
- Katona J. (2019). *Bánk bán – eredeti szöveg Nádasdy Ádám prózai fordításával*. Magvető Kiadó.
- Kollár Zs. (2019). *Bánk bán magyarázatok*. *Forrás*, 51(11), 125–128.
- Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége (IFLA, 2010). 120 Irányelvek a könnyen olvasható szövegekhez. In Horváth P. L. & Ladányi L. (2021, szerk.). *Válogatás a könnyen érthető nyelv nemzetközi szakirodalmából* (pp. 17–45). Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar.
- Marcziszovszky A. & Szekeres D. (2009). Kell-e a klasszikus és kinek? *Later@ Online Magazin*. <https://litera.hu/magazin/osszeallitas/kell-e-a-klasszikus-es-kinek.html> Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Mayer M. (2020). *Mesekulcs. Nebáncs-mesék*. Cri Du Chat Baráti Társaság.
- Papp G. (2019): A kommunikációs képességek nevelése. In Mesterházi Zs. & Szekeres Á (szerk.). *A nehezen tanuló gyermekek iskolai nevelése* (pp. 335–345). ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar.
- Petőfi S. (1847). *Úti levelek Kerényi Frigyesnek*. Forrás: <https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html> Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Radányi K. (2020). A nyelv elsajátításának néhány, a gyógypedagógiai fejlesztés szempontjából fontos jellemzője mérsékelt és súlyos intellektuális képességzavar (értelmi akadályozottság) esetén. In Radányi K. (szerk.). *„Hogy értsük egymást” Tanulmánykötet gyógypedagógus hallgatók és gyakorló szakemberek számára* (pp. 69–100). ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar.
- Schiller M. (2019). *Magyarról magyarra – egy dráma túlélési esélyei*. *Revizor – a kritikai portál*. <https://revizoronline.com/hu/cikk/7868/katona-jozsef-nadasdy-adam-bank-ban> Letöltés ideje: 2022. március 27.

- Szerző nélkül (évszám nélkül). *Literaturhaus Frankfurt: „Literatur in Einfacher Sprache”* <https://www.ph-heidelberg.de/lies/literaturhaus-frankfurt-literatur-in-einfacher-sprache.html> Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Szerző nélkül (2020a): Kerettanterv az enyhe értelmi fogyatékos tanulók számára 5–8. évfolyam. Magyar nyelv és irodalom. https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettantervek_sni_tanulok/enyhe_sni_5_8 Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Szerző nélkül (2020b): Kerettanterv a középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók számára 1–8. évfolyam. Kommunikáció. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/kerettanterv/ksni_1_8/Kommunikacio.doc Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Török T. & Rausch A. (2015). Konferencia a PISA 2012 mérés eredményeiről és azok értékeléséről. *Iskolakultúra*, 25(5–6), 200–207. <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/21663/21453> Letöltés ideje: 2022. 03. 27.
- Uotila, E. (2019). Selko Suomessa – selkokielen kehitys ja ja sovelluksia. *Puhe ja kieli*, 39(4), 307–324. <https://journal.fi/pk/article/view/74581/49886> Letöltés ideje: 2022. 03. 27. <https://doi.org/10.23997/pk.74581>

Jogforrások

2007. évi XCII. törvény a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről

Ladi Remete

Beteg, selejt

Beteg, selejt bika voltam,
Sokfelé, hiába udvaroltam.
Mivel senkinek nem kellettem,
Rideg őszinteségre leltem.
Nem mutatták a reklámarcot,
Megismerhettem a valót!
A szerelemnek minden máza
Mögött az ösztön valósága
Rejtőzködik, de sokszor nem is,
Minden más szólam hamis!

1968.